

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

Τίτλος Μαθήματος: ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ

Ενότητα 5η: Η φιλοσοφία της ζωής του Βίλχελμ Ντίλταϊ (β)

Όνομα Καθηγητή: ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΚΑΛΕΡΗ

Τμήμα: ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΑΝΟΙΚΤΑ ακαδημαϊκά
μαθήματα **ΠΠ**

1. Σκοποί Ενότητας

Να τοποθετήσει συστηματικά την φιλοσοφία του Βίλχελμ Ντίλταϊ σε σχέση με τις **βασικές ιστορικές της αναφορές**, στις οποίες ανατρέχει, με τις οποίες διαλέγεται και από τις οποίες διαφοροποιείται.

2. Περιεχόμενα ενότητας

1. Καταγραφή των βασικών ιστορικών συναρτήσεων της φιλοσοφίας του Ντίλταϊ
2. Αντιπαράθεση μεταξύ καντιανής έννοιας της εμπειρίας (Erfahrung) και της έννοιας του βιώματος στον Ντίλταϊ

---

1. Ιστορικές συναρτήσεις της φιλοσοφίας του Ντίλταϊ:

Υπέρβαση της καντιανής γνωσιολογίας – Προσανατολισμός στην πράξη των επιστημών του ανθρώπου – Ρομαντική ερμηνευτική και φιλοσοφία της γλώσσας

Εισηγητής μιας νέας θεμελίωσης της γνωσιολογικής μας σχέσης με τον κόσμο στο επίπεδο του βίου/της ζωής και με στοιχειώδη ενότητα το βίωμα είναι ο γερμανός φιλόσοφος Βίλχελμ Ντίλταϊ (Wilhelm Dilthey, 1833-1911). Ιστορικά σημεία αναφοράς του Β. Ντ.:

1^ο σημείο ιστορικής αναφοράς

Η καντιανή γνωσιολογία της *Κριτικής του Καθαρού Λόγου* αποτελεί βασικό ιστορικό σημείο αναφοράς και διαφοροποίησης του Β. Ντ. για την ανάπτυξη της δικής του θεωρητικής προσέγγισης κυρίως ως προς τα ακόλουθα σημεία:

- Το πεδίο βέβαιης γνώσης για την πραγματικότητα, από το οποίο εκκινεί η φιλοσοφία του Καντ για να θεμελιώσει την δυνατότητα των πολλαπλών μορφών της πραγματικότητας μας τοποθετείται στο επίπεδο της γνώσης του αντικειμενικού κόσμου, όπως αυτός μας δίδεται με την μεθοδολογία των εμπειρικών επιστημών. Έτσι η γνώση του φυσικού κόσμου, όπως αυτός τίθεται από τις φυσικές επιστήμες, γίνεται στον Καντ το πρότυπο για τη γνωσιολογική σχέση ανθρώπου και κόσμου.

Εναντι αυτού στο επίπεδο του πραγματικού, το οποίο θεωρεί ό Β. Ντ. θεμελιώδες, κόσμος συγκροτείται υπό υποκειμενικούς όρους τελικότητας μέσα από ενεργήματα του ζην (ή καλλίτερα: του βιοίν) και δεν υφίσταται ανεξάρτητα από τους υποκειμενικούς και εξατομικευμένους (ιστορικούς) αυτούς όρους.

- Το υποκείμενο αυτής της γνώσης, όπως προκύπτει μέσω της καντιανής κριτικής μεθόδου έχει a priori και αναγκαία δομή που συνίσταται στις κατηγορίες του καθαρού λόγου και τις καθαρές μορφές της εποπτείας. Οι κατηγορίες αυτές αντιστοιχούν στην δομή κάθε δυνατής λογικής αναφοράς και εφαρμόζονται σε ένα περιεχόμενο εξωτερικής εποπτείας. Το υποκείμενο αυτό εννοείται υπερατομικά ως αφηρημένος υπερβατολογικός όρος κάθε δυνατής εμπειρίας και κατ'ουσίαν είναι το υποκείμενο της γνώσης των μοντέρνων φυσικών επιστημών.

Εναντι αυτού το 'υποκείμενο' του Β. Ντ. νοείται ως συγκεκριμένη ατομική οντότητα που υφίσταται και διαδρά δυναμικά υπό συγκεκριμένους όρους υλικότητας (σωματικότητας) με το περιβάλλον του. Είναι το υποκείμενο της αυτοσυνείδητης ζωής (= του βιοίν).

- Ο κόσμος που συγκροτείται υπό τους όρους της καντιανής γνωσιολογίας είναι ο (εξωτερικός) κόσμος των φυσικών φαινομένων που τελούν υπό το κράτος και υπάγονται σε καθολικούς νόμους.

Εναντι αυτού ο κόσμος που συγκροτείται πρωταρχικά υπό τους όρους της εξατομικευμένης συνάρτησης ζωής είναι ο κόσμος του ιστορικού γίνεσθαι και διέπεται από την μοναδικότητα και μη επαναληψιμότητα των συμβάντων.

- Ο Καντ θεμελιώνει την δυνατότητα εννοιακής (μέσω γενικών ή/και αφηρημένων εννοιών) υπερατομικά (καθολικά, για κάθε έλλογο όν) ισχύουσας συγκρότησης ενός κόσμου λογικών αντικειμένων (αντικειμένων που πληρούν ή δεν πληρούν τις αντίστοιχες έννοιες λογικά, για τα οποία αληθεύουν ή δεν αληθεύουν οι προτάσεις μας).

Εναντι αυτού το επίπεδο πραγματικού, το οποίο δίδεται άμεσα ήδη με το ζην στο βίωμα ανήκει σε βαθύτερα στρώματα συνείδησης, στα οποία ενεργοποιούνται προ-λογικές γνωσιολογικές συναρτήσεις (δηλαδή τέτοιες, για τις οποίες δεν ισχύει ακόμη η λογική/σημασιολογική διάκριση μεταξύ λόγου και αντικειμένου αναφοράς).

→ Για όλους αυτούς τους λόγους η φιλοσοφία του Β. Ντ. αξιώνει να είναι ένα προχώρημα πέρα από τα επίπεδα στα οποία διείσδυσε η φιλοσοφία του Ι. Καντ.

2^ο σημείο ιστορικής αναφοράς

Ενα δεύτερο ιστορικό σημείο αναφοράς, που αποτέλεσε αφετηρία για την φιλοσοφία του Ντ., είναι η **ανάπτυξη των ανθρωπιστικών επιστημών κατά τον 19^ο αιώνα**. Εναντι της καντιανής θεμελίωσης των φυσικών επιστημών η γνωσιολογία του Ντ. εκκινεί αρχικά από την πρόθεση μιας γνωσιολογικής θεμελίωσης των ανθρωπιστικών επιστημών, οι οποίες αφορούν ένα διαφορετικό πεδίο της πραγματικότητας απ' ότι οι φυσικές. Κατά τον Ντ. οι επιστήμες αυτές στοχεύουν στην γνώση των ατομικών, βιωματικών εκφράσεων της ανθρώπινης ζωής και η μεθοδολογία τους πρέπει να θεμελιώνεται πάνω στην διαδικασία της εξατομικευμένης κατανόησης και ερμηνείας (έναντι της γενικεύσιμης εξήγησης φαινομένων από καθολικούς νόμους στις φυσικές επιστήμες). Εναντι του φυσικού κόσμου ο κόσμος της ανθρώπινης ζωής είναι ο κόσμος της ιστορίας. Εναντι της Κριτικής του Καθαρού Λόγου του Καντ που θεμελιώνει την δυνατότητα της γνώσης του φυσικού κόσμου η φιλοσοφία του Ντ. αξιώνει να προσφέρει μια Κριτική του Ιστορικού Λόγου.

Βασικός στόχος της φιλοσοφίας του Ντ. είναι να αξιώσει την μεθοδολογική διαφορά μεταξύ φυσικών και ανθρωπιστικών επιστημών και να θεμελιώσει ως προς την δυνατότητά του οντολογικά ως προς το αντικείμενο γνώσης, πρακτικά ως προς το ενδιαφέρον και την αξία των ερωτημάτων, και γνωσιολογικά ως προς την σχέση μεταξύ γνωρίζοντος υποκειμένου και αντικειμένου γνώσης την διαφορετική (ερμηνευτική/κατανοητική) μεθοδολογία των ανθρωπιστικών επιστημών, ως εκείνων των επιστημών που επιδιώκουν την ατομική έκφραση ζωής, δηλαδή την έκφραση της πνευματικότητας του ανθρώπου.

→ Στην προσπάθειά του αυτή ο Ντ. διεισδύει σε βαθύτερα και θεμελιωδέστερα επίπεδα της ανθρώπινης συνειδητότητας και υπ' αυτήν την έννοια η φιλοσοφία του αποτελεί μια εμβάθυνση έναντι εκείνης του Καντ.

3^ο σημείο ιστορικής αναφοράς

Ιστορικό-γενετικά η φιλοσοφία του Ντ. προϋποθέτει, αντλεί και βασίζεται σε μια τεράστια και ρωμαλαία ιστορική παράδοση ερμηνευτικής μεθόδου, ως μεθόδου ορθής κατανόησης κειμένων, ιστορικών γεγονότων, έργων τέχνης κλπ., που έχει τις απαρχές της ήδη στην αρχαιότητα και φθάνει στο αποκορύφωμα της ανάπτυξής της κατά τον 19^ο αιώνα μέσα στο ρεύμα του Ρομαντισμού και της μεγάλης ανάπτυξης των φιλολογικών και ιστορικών επιστημών την εποχή αυτή. Ο Ντίλταϊ προσλαμβάνει και βασίζεται στην φιλοσοφική θεμελίωση της ερμηνευτικής από τον Σλάιερμάχερ και την φιλοσοφία της γλώσσας ως προσωπικής έκφρασης του ρομαντισμού.

→ Από αυτήν την άποψη η φιλοσοφία του Ντ. συνεχίζοντας την ερμηνευτική παράδοση του Ρομαντισμού διευρύνει και καθολικεύει το πεδίο της κατανόησης καθιστώντας την κατανοητική σχέση θεμελιώδη για την συγκρότηση εαυτού και κόσμου.

2. Η καντιανή έννοια της εμπειρίας και η έννοια του βιώματος στον Β. Ντίλταϊ διάκριση των δύο εννοιών

Η χρήση του όρου «εμπειρία» (Erfahrung) στον Καντ (*Κριτική του Καθαρού Λόγου*) με δύο εκδοχές:

α) υπό την ευρύτερη έννοια:

το σύνολο των αντιλήψεων, ό,τι δίδεται στην αντίληψη (Perzeption, perception) μέσω των αισθητηρίων οργάνων και της εσωτερικής αντίληψης. Η «εμπειρία» εδώ εννοείται ως εξατομικευμένη λειτουργία ανταπόκρισης στα ερεθίσματα των αισθητηρίων οργάνων, το απλό αίσθημα. Οι αντιλήψεις αυτές μπορούν να οργανωθούν σε ενότητες, καθώς οι επί μέρους αντιλήψεις μπορούν να συνδεθούν μεταξύ τους μέσω της φαντασίας, της μνήμης κλπ., όμως οι συνδέσεις αυτές προκύπτουν αφαιρετικά από τα επί μέρους αισθήματα και επαγωγικά. Κατ'αυτόν τον τρόπο ακολουθούν την συγκυριακή ροή αντιλήψεων στην συνείδηση και ως συνδέσεις σε ενότητες δεν έχουν καμμία αναγκαιότητα. Πρόκειται για μια λειτουργία καθαρά εμπειρική, a posteriori, όπου η συνείδηση λειτουργεί ως τόπος αποτύπωσης αισθημάτων/ερεθισμάτων και συγκυριακής (συνειρμικής) σύνδεσης μεταξύ τους.

Οι ενότητες αντιλήψεων που μπορούν να προκύψουν εδώ είναι σχετικές και μεταβαλλόμενες, διότι η οργάνωσή τους δεν υπόκειται σε κάποιον κανόνα. Υπό αυτήν την έννοια η όποια οργάνωση εδώ υπόκειται σε τυχαιότητα, είναι κατά συμβεβηκός. (= η αυστηρή/πουριστική [=καθαρή] έννοια της εμπειρίας, όπως αυτή παραλαμβάνεται από την παράδοση του αγγλικού εμπειρισμού)

β) υπό μια στενότερη έννοια, που αποτελεί και τον **τεχνικό μετασχηματισμό που υφίσταται η έννοια της εμπειρίας στον Καντ:**

καθολικά ισχύουσα συνάρτηση αντιλήψεων, μέσω μιας διαδικασίας προσαρμογής ή συναρμογής των δεδομένων της αντίληψης (βλ. α) σε a priori δομές του Λόγου, δηλαδή σε δομές που υφίστανται ανεξαρτητά από την εμπειρία (υπό την προηγούμενη έννοια) και ισχύουν καθολικά και αναγκαία, εφ' όσον κάτι έχει τον χαρακτήρα λογικότητας. Στην περίπτωση του Καντ οι δομές αυτές συνίστανται στις a priori μορφές της εποπτείας (χώρος-χρόνος), στις κατηγορίες του Λόγου και στις υπερβατολογικές αρχές.

Η «εμπειρία» υπο αυτήν την έννοια **προϋποθέτει κάτι** που προηγείται και είναι ανεξάρτητο της αντίληψης, αισθητηριακής (εξωτερικής) και της εσωτερικής και παραμένει σταθερό και το οποίο δεν προέρχεται από αντίληψη και επαγωγή. Η υποκειμενικότητα που προκύπτει από τις δομές αυτές, προφανώς δεν εξατομικεύεται, αλλά συνιστά μια **καθολική και αναγκαία μορφολογία ως υπερβατολογική συνθήκη δυνατότητας της «εμπειρίας» με την στενή έννοια (υπερβατολογικό εγώ)**. Αντίστοιχα οι ενότητες που συγκροτούνται υπό τους όρους αυτού του είδους της υποκειμενικότητας έχουν καθολική και αναγκαία ισχύ, δεν ισχύουν δηλαδή σχετικώς προς το

εκάστοτε ατομικό υποκείμενο, αλλά συγκροτούν και αναφέρονται σε ένα **καθολικά ισχύον αντικείμενο**.

Συνεπώς: *Οι συνθήκες δυνατότητας εμπειρίας υπό την στενή και τεχνική καντιανή έννοια ισοδυναμούν με τις συνθήκες δυνατότητας συγκρότησης σταθερών, καθολικά ισχυόντων αντικειμένων*. Η καντιανή γνωσιολογία θεμελιώνει την δυνατότητα συγκρότησης αντικειμενικής πραγματικότητας, δηλαδή αντικειμενικού εμπειρικού κόσμου. Εφ' όσον όμως τα αντικείμενα γίνονται προσβάσιμα υπό τους δεδομένους όρους που επιβάλλουν οι a priori δομές του Λόγου και της εποπτείας, δεν μας δίδονται καθ' εαυτά αλλά ως **φαινόμενα**.

Η έννοια του βιώματος (Erlebnis) στον Β. Ντίλταϊ

Η φιλοσοφία του Ντίλταϊ θέτει ως βασικό επίπεδο συνειδητότητας και συνείδησης πραγματικότητας για την ανθρώπινη ύπαρξη το επίπεδο των βιωτικών ενεργημάτων, δηλαδή των ενεργειών που επιτελεί ένα άτομο που ζεί και προκειμένου να ζήσει. Η έννοια του βιώματος συγκροτείται επί τη βάσει της έννοιας του βίου που εισάγει ο Ντίλταϊ (βλ. υλικό αρ. 4, ερμηνεία του Κειμένου *Προχώρημα πέρα από τον Καντ*). Ως βάση της θέτει την ατομική ανθρώπινη ύπαρξη και αξιώνει να διεισδύσει στα πλέον πρωταρχικά επίπεδα συνειδησης ή εμπειρίας, την οποίαν στα επίπεδα αυτά θεωρεί ότι δεν έχει τον χαρακτήρα γνώσης, αλλά βιώματος.

- **Ατομικότητα:** στο βαθμό που η θεώρηση αυτή εννοεί τον άνθρωπο εξ αρχής και ουσιωδώς ως **ψυχοσωματική** ενότητα και όχι ως μια καθαρά πνευματική οντότητα (δηλ. όχι ως καθαρό λόγο ή καθαρή συνείδηση). Η σωματικότητα είναι αρχή εξατομίκευσης, διότι προσδιορίζει μια οντότητα ως *συγκεκριμένο υλικό άτομο* (καθ' έκαστον). Η σωματικότητα αποτελεί την προϋπόθεση και για να εννοηθεί εξατομικευτικά η συνείδηση, δηλαδή η συνείδηση ως ατομική συνείδηση.

Ως το πλέον πρωταρχικό επίπεδο συνειδητότητας τίθεται το ανθρώπινο ζείν απλώς (βιοίν). Στις αρχέγονες λειτουργίες του ζείν ο άνθρωπος οριοθετείται ως εαυτός και συναρτάται με το περιβάλλον μέσω σκοπών ή σκόπιμων κινήσεων. Η πρωταρχική συνειδησιακή συνάρτηση και η πρωταρχική σχέση εγώ και κόσμου είναι πρακτική και παρουσιάζει την δομή μιας τελικότητας.

- **Τελικότητα:** η συνείδηση συγκροτείται κάτω από κατηγορίες «σκοπών/σκοπιμότητας για κάτι», «σημαντικότητας ως προς ...». Η κατηγορία αυτή δημιουργεί μια οργανική δομή, στην οποίαν το κάθε τι διαμορφώνεται ως αξία, δηλαδή ως προς την σημασία του για τον εκάστοτε σκοπό, μια δομή λειτουργικότητας για κάτι.

Το συνειδησιακό αποτέλεσμα του ζείν (βιοίν) είναι το βίωμα. (σύστοιχο αντικείμενο του «βιοίν»), με το οποίο η οργάνωση μιας συνείδησης εαυτού και κόσμου εννοείται κάτω από τις αρχές της λειτουργικότητας/σκοπιμότητας /σημαντικότητας.

- **Βίωμα:** το συνειδησιακό αποτέλεσμα του πρακτικού (επι)βιωτικού προσανατολισμού μας στον κόσμο (προσανατολισμού με σκοπό την ίδια την ζωή), εντός του οποίου η σχέση συνείδησης-πραγματικότητας διαμορφώνεται σε αμοιβαία εξάρτηση ως σχέση σημασίας για κάποιον σκοπό: Ο εαυτός (το εγώ) οριοθετείται και αυτοενοείται ως ο φορέας των σκοπών, μέσω των ποίων συμπεριφέρεται προς ένα περιβάλλον που από την πλευρά του αναδύεται ως τέτοιο μέσω αυτής της . Για τον Ντ. η αρχέγονη συνειδησιακή σχέση μας με τον κόσμο είναι η βιωματική και αντιστοιχεί με μια άμεσότητα της αίσθησης του πραγματικού. Το βίωμα ή βίωση (ο Ντ. θεωρεί τους δύο τύπους ισοδύναμους) είναι η ενέργεια (από πλευράς συνείδησης) εντός της οποίας συντελείται η ζωή (βίος) τόσο σε κάθε της στιγμή και όσο και ως ολοκληρωμένη ενότητα. Βασική διάσταση του βιώματος είναι η **χρονικότητα**, βασική του δομή εκείνη της **συνάρτησης των επί μέρους σε όλον**. Η ιδιαίτερη μορφή της συνάρτησης αυτής είναι εκείνη της **σημαντικότητας** των επί μέρους για το όλον. Λόγω της δέσμευσης της ζωής στην σωματικότητα η διαδικασία αυτή έχει και ένα υπόβαθρο τόπου. Το εμπράγματο περιεχόμενο της σχέσης της σημαντικότητας είναι οι εκάστοτε πρακτικοί σκοποί της βίωσης.

Στο βίωμα συνεργούν αντιληπτικές, βουλευτικές και αισθητικές λειτουργίες κάτω από τους σκοπούς της (επι)βίωσης. Το άτομο νοείται ως κέντρο ενεργό που «συμπεριφέρεται» στοχευμένα επιλέγοντας το σημαντικό ως προς το εκάστοτε βιωτικό του **ενδιαφέρον**. Υπό αυτούς τους ορους στο βίωμα δημιουργείται σε αλληλένδετη αμοιβαία εξάρτηση τόσο μια συνείδηση εαυτού όσο και περιβάλλοντος. Οι οντότητες που διαμορφώνονται μές από αυτήν την διαδικασία υφίστανται κάτω από τις κατηγορίες αφ' ενός του βιωτικού ενδιαφέροντος και αφ' ετέρου της σημαντικότητας για την βίωση. Αρα το πλαίσιο εντός του οποίου διαμορφώνεται μια πρωταρχική συνείδηση πραγματικότητας (βιωματικά) είναι αξιολογικό και λειτουργικό, αναφέρεται και συναρτάται με σκοπιμότητες της εξατομικευμένης και συγκεκριμένης ζωής υπό συγκεκριμένες εμπράγματα συνθήκες. Η συνάρτηση των επί μέρους σε λειτουργικές ενότητες («όλον» έναντι αθροίσματος ή συνόλου) δημιουργεί οριοθετημένες δομές, οι οποίες όμως δεν υφίστανται αντικειμενικά, αλλά διαμορφώνονται δυναμικά σε αμοιβαία συνάρτηση μεταξύ εγώ και περιβάλλοντος κόσμου.

Σημειώματα

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Πανεπιστήμιον Πατρών, Αικατερίνη Καλέρη, 2015. Αικατερίνη Καλέρη, «Ερμηνευτική-Φαινομενολογία. Η φιλοσοφία της ζωής του Βίλχελμ Ντίλταϊ (β)». Έκδοση: 1.0. Πάτρα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:

<https://eclass.upatras.gr/courses/PHIL1817>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.

- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Πατρών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

